

Pascal Paoli – korsikansk patriot och europeisk idépolitiker (Populär Historia 2002)

Järnvägsstationen i Ponte Novo är en dammig kur, där stinsens rangliga skrivbord och en vattenautomat är enda möbleman. Byn är knappt märkbar, några stenhus utspridda längs vägen, en bensinstation och en bar.

Men på den förfallna stenbron över floden Golo fladdrar trotsigt den korsikanska flaggan, ett negerhuvud med pannbindel på vit bakgrund.

Här mötte den 8 maj 1769 en liten korsikansk truppstyrka, 1500 man, en mångdubbelt större fransk armé i ett slag som blev slutet för fjorton år av oberoende för Korsika och början till öns införlivande med Frankrike.

Omvärldens bild av korsikanen är präglad av det franska 1800-talets koloniala syn på ön och dess folk. Korsikanen har skildrats som hetlevrad, laglös, primitiv, hemfallen åt blodiga vendettor, bandit till husbehov, lojal mot familjen och klanen men inte mot rättssamhället. Knappast något som skrivits om Korsika har fått sådant genomslag som den franske antikvariern Prosper Mérimées roman *Colomba* – berättelsen om en hämndgirig kvinna som med list och provokation driver sin bror till mord för familjeärens skull.

Myten har som vanligt en kärna av sanning. Men Pascal Paoli, som 1755-69 ledde en självständig korsikansk minirepublik, motsvarar inte alls schablonbilden av korsikanen. Paoli var en fint bildad upplysningsman som förutom modersmålet korsikanska talade flytande italienska, franska och engelska. På fritiden läste han Dante, Racine, Pope och Swift och filosofer som Montesquieu och Machiavelli. Hans politik hade drag av båda.

Det råder ingen tvekan om att Paoli politiskt var långt före sin tid. Hans republikanska konstitution, som föregriper den amerikanska revolutionen med tjugo år och den franska med trettio, var inspirerad av Montesquieus, Rousseaus och andra upplysningstänkares idéer. Den skilde mellan lagstiftande, verkställande och dömande makt. Rösträtten var allmän för män över 25 år.

Paoli föddes i bergsbyn Morosaglia i det inre av Korsika den 6 april 1725. Tiderna var turbulenta. En upprorsrörelse hade börjat växa fram mot stadsstaten Genua, som i 400 år styrte ön. Genua hade på 1400- och 1500-talen dominerat Medelhavet, men kunde inte längre konkurrera med stormakter som Frankrike och England. Paolis far Hyacinthe var en av upprorsledarna och 1735-36 premiärminister i ett kortlivat korsikanskt kungadöme. Kungen, Théodore I, var född tysk baron och en internationell äventyrare av första rangen (bl a vän till Karl XII:s rådgivare Görtz och en kort period svensk ambassadör i Madrid). Genovesarna lyckades 1736 med hjälp av Frankrike och den habsburgske kejsaren jaga bort Théodore. 1739 fann Hyacinthe Paoli det säkrast att gå i landsflykt. Han blev, som många korsikaner före honom, legosoldat och chef för ett korsikanskt regemente i Neapel. Pascal, fjorton år, fick följa med. Hans äldre bror Clément stannade hemma för att bevaka familjens position i den rebellrörelse som bara tagit tillfällig paus.

Medan brodern höll konkurrenterna stängna och upprorsandan vid liv, läste unge Pascal till artilleriofficer vid militärakademien i Neapel, insöp moderna idéer och bidade sin tid. 1753 uppstod till följd av ett mord en vakans i upprorsledningen på Korsika. 1754 hade Clément lyckats kväsa rivalerna och samla 7000 rebeller under sitt befäl. Nu var ögonblicket kommet för Paoli att återvända. I april 1755 landstiger han och hälsas med jubel. Den 15 juli samma år väljs den trettioårige Paoli av en *consult* (ung: ting eller folkförsamling) i byn Casabiancha till ”nationens general”.

Mytbildningen kring Paoli har framställt honom som den självklare ledaren för en enad korsikansk nation. I själva verket skulle nog valet 1755 med våra mått ha varit ogiltigt. Bara 16 av Korsikas 16 *pièves* (ung: socknar) deltog. Rivalerna ordnade snabbt en motconsult och Paoli fick använda hårda nypor, mutor och list för att kämpa ner dem. Här skiljer han sig inte från andra korsikanska klanpolitiker.

Men han gör det i sin politiska vision för ön. Paoli tog inte över en enad korsikansk nation, men han gick målmedvetet in för att bygga en. Genovesarna bet sig fast i de strategiskt viktiga kuststäderna Bastia, Ajaccio och Calvi, men den paolinska republiken omfattade snart hela det inre av ön. Huvudstaden blev Corte, ett örnäste i grå sten på en bergstopp mitt på Korsika. En modern statsapparat i miniatyr byggdes upp, med en politisk struktur, ett rättsväsende, en armé och en flotta. I synnerhet det sistnämnda var något nytt för de korsikanska bergsborna, som betraktat havet med misstänksamhet – det var ju alltid den vägen som erövrarna kommit. En ny hamn grundades, Ile-Rousse på öns nordvästkust. Paoli insåg att en modern nation måste ha utrikeshandel och väl fungerande förbindelser med omvärlden. 1761 började man prägla mynt.

Paoli var klar över att korsikanernas oförmåga att hålla sams var ett väl så stort hinder för nationsbyggandet som de genovesiska makthavarna. En mycket stor utmaning var att få dem att överge den traditionella privatjustisen (kolonialmaktens rättvisa hade man aldrig haft förtroende för) och acceptera en modern rättsstat. Paolis konstitution liknar bitvis en strafflag. Hans bestämda uppfattning var att rättskipningen måste vara snabb och effektiv. Team med åklagare och domare förflyttade sig runt på ön, inte sällan med bödeln i sällskap. Straffen dömdes ut och verkställdes omedelbart. Systemet var med våra mått brutalt, men uppfattades som legitimt. *Giustizia paolina* – paolinsk rättvisa – är än idag på Korsika beteckningen för ett hårt men rättvist straff.

I Paolis framtidsvision för Korsika ingick också ett modernt utbildningssystem. 1765 öppnades ett universitet i Corte. Där kunde man läsa ämnen som statskunskap, filosofi, ekonomi, etik m m. Det drog till sig många begåvade korsikanska ungdomar, bland den en 26-årig karriärsugen ung man från Ajaccio, Carlo Buonaparte. Carlo och hans 20-åriga fru Letizia skaffade sig ett litet stenhus (som fortfarande kan beses) nära Paolis residens. Carlo blev snabbt Paolis handsekreterare och livvakt. Den vackra Letizia spelade kort med generalen om kvällarna. I Corte föddes paret Buonapartes första son, Joseph. Son nummer två skulle födas tre månader efter slaget vid Ponte Novo och få namnet Napoleon.

Det revolutionära Korsika var på väg att konsolidera sig. Genua var för svagt för att göra sina anspråk gällande. Det var en tidsfråga innan också städerna Calvi, Ajaccio och Bastia skulle införlivas med den korsikanska republiken.

Men Korsikas läge i Medelhavet var för strategiskt viktigt för att inte intressera också andra, starkare makter än Genua. Frankrike, som sedan Ludvig XIV:s dagar dominerat Medelhavet, påtvingade 1756 Genua det första s k Compiègnefördraget, som gav fransmännen rätt att mot ekonomisk ersättning till den pankas genovesiska statskassan besätta kuststäderna. 1764 slöts det andra fördraget med samma namn. Nu var det inte tal om någon ersättning – franska trupper tog helt enkelt över städerna. Formellt skedde det för Genuas räkning. I Versaillesfördraget 1768 överlät Genua t v suveräniteten över Korsika till Frankrike, till dess man kunde återbetala de utlägg franska staten haft för ockupationen av ön. Att Genua aldrig skulle kunna betala stod klart för alla parter.

För Frankrike kom övertagandet av ”rätten” till Korsika lägligt. Man hade 1763 gått slokörad ur ett krig med Storbritannien och fått lämna ifrån sig Menorca. En ny

medelhavsö satt bra som kompensation. Dessutom avvände den nya erövringen åtminstone ett tag folkets klagomål – revolutionens första stormsvalor – mot de inkompetenta adliga officerare som under femtio år förlorat krig efter krig.

Det säger sig självt att, i dessa storpolitiska turer, ingen konsulterade Paoli. Varken i franska eller genovesiska ögon hade det korsikanska folket någon talan. Territoriers öde avgjordes av furstar. Folkens självbestämmanderätt var en princip som politiskt skulle slå igenom först under århundradet efter franska revolutionen.

Paoli protesterade i ett brev i januari 1764 till Ludvig XV:s minister Choiseul mot landsättningen av fransk trupp på Korsika. I korrespondensen som följde framställde Choiseul Frankrikes roll som den neutrals medlarens och uppmanade Paoli att erkänna Genuas överhöghet – alltså den överhöghet Frankrike var på god väg att överta. Paoli svarade att han var bunden av den korsikanska folkförsamlingens beslut att endast förhandla med Genua om genovesarna erkände det korsikanska folkets oberoende. Då kunde olika ansiktsräddande arrangemang diskuteras, från ekonomisk ersättning till vänskapsfördrag och förmånliga handelsavtal.

Positionerna var oförenliga. Frågan löstes med vapenmakt på bron i Ponte Novo. I juni 1769 reste Paoli i landsflykt till London.

I Europa fanns på många håll starka sympatier för Paoli och hans revolutionära örepublik. Den förverkligade ju i praktisk politik upplysningens idéer; folkens självbestämmande, allmän rösträtt, oväldig (om än hård) rättvisa etc. Rousseau skrev upprörda inlagor om det franska tyranniets motbjudande politik på Korsika. Skotten James Boswell, senare författare till en berömd biografi över lexikografen Samuel Johnson, besökte Paoli i Corte och skrev en entusiastisk rapport till London – så detaljerad att man kan misstänka Boswell för att inte bara ha kommit av privat intresse utan med ett diskret kunskaparuppdrag. Storbritannien hade också intressen i Medelhavet.

Även europeiska furstar intresserade sig för Paoli. Goda förbindelser med den som reellt styrde den viktiga medelhavsön kunde ju inte skada. Fredrik II av Preussen skickade Paoli en värja med inskriften "Pugna pro patria" (Kämpa för fosterlandet). Katarina II av Ryssland skrev uppmuntrande brev. Men på stormakters vanliga vis var, när krisen kom, ingen beredd att offra den europeiska balansen eller egenintresset för att ingripa till hjälp för Korsika.

För Paoli följde nu tjugo år av exil i London. Kontrasten mot de stormiga åren som general och folkledare måste ha varit enorm. Med en brittisk pension på 2000 pund om året (varav det mesta enligt legenden ska ha gått till att försörja fattiga landsmän) levde Paoli som en engelsk gentleman. Han umgicks i societeten, blev medlem i Royal Society, prenumererade på lärda tidskrifter som Tatler och Spectator.

Revolutionens seger i Frankrike förändrar i ett slag allt. Den 30 november 1790 förklarar de franska ständerna Korsika som en del av Frankrike och ger amnesti åt alla landsflyktiga frihetskämpar. Paoli – nu en grånad man, i dagens Sverige hade han varit folkpensionär – återvänder ännu en gång, via Paris. Den 22 april 1790 talar han inför den franska nationalförsamlingen. Han tas emot av Ludvig XVI och guidas runt av general de Lafayette, senare berömd för sina insatser i den amerikanska revolutionen. I juli landstiger han inför jublande landsmän i Macinaggio och väljs till ledare för det revolutionära Korsika.

Upplysningsmannen Paoli såg korsikanernas frihet som knuten till det franska folkets. Han hade inga svårigheter att acceptera en framtid för ön som autonomt territorium inom ramen för Frankrike. Men hans i grunden monarkistiska och moderata upplysningsideal kom i konflikt med de allt radikalare revolutionsmännens. Korsika kom alltmer att gå i otakt med Paris. De jakobinska politiska målen – frihet,

jämlikhet, broderskap – gjorde ingen skillnad på klass och kultur. Det fanns ingen beredskap att ta hänsyn till Korsikas särdrag, lika lite som till Bretagnes eller Baskiens. På Korsika fanns ingen feodaladel. De sociala skillnaderna var små. För korsikanerna var det den utländska ockupationen, inte interna klassmotsättningar, som var problemet.

Den gamle Paolis auktoritet utmanades också av nya krafter. En viss ung officer, Napoleon Buonaparte, och dennes bror Joseph irriterade Paoli med sina tydliga politiska ambitioner. Deras far Carlo, Paolis f d sekreterare, hade efter Ponte Novo snabbt bytt sida och genom goda kontakter med den franske guvernören Marbeuf utverkat stipendier för sina söner till de berömda franska militärhögskolorna. Paoli tog ställning för klanen Buonapartes dödsfiender, familjen Pozzo di Borgo. Charles-André Pozzo di Borgo, jämnårig med bröderna Bonaparte, blev hans närmaste rådgivare (Pozzo di Borgo skulle längre fram gå i tjänst hos tsar Alexander I och sluta sin karriär som rysk ambassadör i Paris).

Det som slutligen drog in Korsika i kontrarevolutionen var den religiösa frågan. Från Paris kom krav på att präster och munkar skulle avsättas och kyrkans egendom säljas. Men det korsikanska prästerskapet var i allmänhet engagerade parioter som solidariserat sig med upproret mot Genua. Särskilt franciskanerna hade många gånger hjälpt Paoli, som f ö själv var varm katolik.

I Paris baktalades Paoli av sina rivaler bland de korsikanska deputerade. Ryktet spreds att han tänkte överlämna Korsika till engelsmännen. Paoli kallades till Paris för att förklara sig. Han vägrade, men försvarade sig i ett magnifikt brev: "Det sägs att jag vill överlämna mitt fosterland till engelsmännen. Jag är visserligen inte otacksam, men ännu mindre är jag menedare!"

Den 17 juli 1793 förklarar den franska nationalförsamlingen Paoli för landsförrädare och fredlös. Han måste välja – antingen fly eller bryta med Frankrike. Han kontaktar chefen för den brittiska medelhavsflottan, amiral Hood. 2000 brittiska soldater landsätts på Korsika. 1794 antas en ny konstitution, i vilken Korsika förklaras som monarki och kung Georg III utses till statschef. Till Paolis besvikelse utses inte han utan en britt, sir Gilbert Elliot, (enligt samtida vittnesmål en osympatisk och arrogant figur) till vicekung på ön.

Den 14 oktober 1795 lämnar en desillusionerad Paoli för sista gången Korsika. Han bor i London till sin död den 5 februari 1807. 1796 lämnar engelsmännen ön, som på nytt blir fransk. Men tack vare den anglokorsikanska episoden blev Korsika besparat skräckväldet.

Paolis aska fördes 1889 till Korsika och jordfästes i hans födelseby Morosaglia. Han inspirerade den amerikanska revolutionen. Städer i Colorado, Oklahoma, Pennsylvania och Indiana bär hans namn. Det gör också det universitet som, efter att ha varit stängt i 200 år, på nytt öppnades i Corte 1980.

För Napoleon verkar den fyrtio år äldre Paoli, trots deras politiska motsättningar, ha varit en fadersfigur. Napoleon föraktade sin egen opportunistiske far och respekterade hela sitt liv den rakryggade Paoli. Monarkisten Paoli hade å sin sida inga svårigheter att godta det napoleonska kejsardömet. Han skriver strax före sin död till en vän: "Vårt fosterland är fritt, som resten av Frankrike. Varför skulle jag inte vara nöjd? Vilken hand som än ger det friheten, så välkomnar jag den. Korsikanerna är fria. Det har varit mitt mål. Jag sluter mina ögon för den stora sömnen, nöjd och utan ånger över mina politiska gärningar. Må Gud förlåta mig resten."